

СТАНОВИЩЕ

от проф. дсн Анна Иванова Мантарова

Институт по философия и социология - БАН

за дисертационния труд на **Мария Арутювна Овсепян**

на тема

Извънсъдебни способности за защита на правата на човека в Република Армения

Сравнителноправни аспекти

за присъждане

на образователна и научна степен „доктор”

Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки

Научна специалност 3.6 Право

Правна социология. Правна информатика

За член на Научното жури за защита на дисертационен труд на Мария Овсепян съм определена със Заповед № РД-09-48 от 3 юли 2024 г. на Директора на ИДП-БАН.

Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният от докторант Мария Овсепян дисертационен труд е на тема **„Извънсъдебни способности за защита на правата на човека в Република Армения. Сравнителноправни аспекти“**. Той е в обем 238 страници и е структуриран във Въведение, четири глави, Заключение, Списък на нормативни актове, Литература и Приложение (Закон на Република Армения за защитника; Закон на Република Армения за медиацията; Закон на Република Армения за търговския арбитраж).

В структурата прави впечатление, че основно място заемат първа и втора глава – и в съдържателен план, и като обем. Това обаче не принижява стойността и значението на останалите две глави – третата много удачно представя един доста по-широк социокултурен контекст, който е фон на разгръщането на изследваните процеси и

познаването му е условие за разбирането им. Четвъртата глава има своето самостоятелно научно-приложно значение.

В *Увода* на дисертационния труд, след обосноваване на необходимостта от изследване по темата, експлицитно са дефинирани обекта, предмета, целта, задачите, използваните методи.

Целта на дисертационния труд е „да обоснове необходимостта от по-широко използване на извънсъдебните способности за защита на правата на човека“. Като резултат от това ще е намаляване натовареността на съдебната система и от там – изпълнение от страна на правораздаването на конституционно определената му роля да осъществява върховен съдебен надзор за точното и еднакво прилагане на законите, а в по-общ план - повишаване на доверието в управлението.

Така формулираната цел е декомпозирана в поредица общи и специфични задачи.

Амбицията на авторката е търсените решения да не бъдат «поредната компилация или превод на обратни институти, а да се основават на сериозен анализ, който отчита постиженията на правозащитната традиция в Република Армения, без да се заблуждава относно реалното състояние на юрисдикциите».

Задачите, които трудът си поставя обуславят прилагането на комплексна методология на дисертационното изследване, която съчетава широк спектър методи. Централна роля е отделена на историческия, системния и сравнително-правен метод на изследване.

В *Глава първа «Основни способности за защита на правата на човека в Армения»* подробно са изложени и анализирани традиционните способности, доколкото основните гаранции за защита на правата на човека в Армения са изведени в действащото право. Направена е връзка с тенденциите в международен план и наличните споразумения, подписани от страната.

В качеството му на най-важен глобален текст, посветен на човешките права, специално внимание е отделено на Всеобщата Декларация за правата на човека. Представени са и редица други договори и програмни документи, които се отнасят към конкретни права или групи.

Доколкото спазването на човешките права е невъзможно без защитни механизми, съответна част от изложението в тази глава е посветена на органите, които прилагат въведените модели за защита, а също и механизмите, по които става това.

По-нататък последователно са изложени и анализирани правната регламентация на института на защитник на правата на човека в Република Армения, арбитража и медиацията. Изведени са предимствата на арбитражното производство, като в качеството на основни са определени бързината, ефективността, прозрачността и поверителността. Що се отнася до медиацията, в работата е подчертано, че това е едно интердисциплинарно поле, което изисква съчетаване на знания от такива области като конфликтология, право, психология. Идентифицирани и обосновани са предимствата ѝ - бързина, пестене на време, неустойки, лихви и проблеми по изпуснати рекламационни или преклузивни срокове и пр.; отражение в Спогодбата, до която се достига чрез медиационната процедура на желанията и възможностите на страните, а не налагане на мнението на трето лице. Определено положително е включването в хода на изложението на множество препратки към чуждестранни практики – в САЩ, Франция, Унгария, Полша.

Втората глава «Сравнителноправен анализ на институтите за извънсъдебна защита на правата на човека», има ключово значение за работата. В нея е представен обстоен анализ на правната уредба, като се прави връзка с релевантни насоки и документи на Съвета на Европа от последните няколко десетилетия. Направени са и редица сравнения с Гърция, Швейцария, Румъния. Висока положителна оценка заслужава фактът, че анализът е поставен в широк социокултурен контекст с привличане на елементи от различни сфери и области на обществото.

Специално внимание е отделено на спецификата на семейните отношения и възможностите и предимствата на медиацията при уреждане на семейни спорове в сравнение с разрешаването им в съда. В хода на сравнителния анализ специална част е посветена на формите на извънсъдебна защита на правата на човека и гражданина и в България. Има и множество препратки към регламентацията и практиката в други страни - Испания, Полша, Австрия, Финландия, Норвегия, Холандия, Германия, Швеция.

Третата глава „Доверието на гражданите в правозащитните институции. Правно-социологически аспекти“ очертава един доста широк хоризонт. В нея са използвани резултати от няколко национални и международни сравнителни емпирични социологически изследвания. Работата на съдебната система и доверието в нея са представени и анализирани в контекста на цялостната картина на обществото като особено е подчертана връзката с политическия живот и властовите отношения. Специално внимание е отделено на политическата апатия и нейните следствия, вкл. и за

функционирането на съдебната система и за практическата реализация на правата на гражданите. Специално е акцентирано на политическата апатия като фактор, който може да отклонява вниманието, замъглява съзнанието и да провокира неадекватни оценки на ситуацията и избор на поведение.

Протичащите процеси са проследени в динамика и са разгледани очертанията на наднационално ниво приоритети за бъдещо развитие. С поглед към бъдещо развитие на процесите, е фокусирано върху задачите целящи постигане на ефективност в работата на съдебната власт - цифрова трансформация при предоставяне на съдебни услуги и постигането на оперативна съвместимост.

Четвърта глава «Предложения за усъвършенстване на законодателството» е естествено продължение на направения в предшестващото я изложение детайлен анализ. В нея се обръща внимание на необходимостта от солидна теоретична основа, от знания и логически модели, върху които да се градят и усъвършенстват субектите и механизмите за извънсъдебна защита на правата на човека. Тук отново се обръща внимание на контрапродуктивността на пренебрегването на развитието на човешкия потенциал, на необходимостта от преосмисляне на функционирането на управлението и промяната на административната култура.

Заключението на дисертационния труд отново пренася в по-мощна проекция и поставя акцент върху значението на качеството на управлението и на административните услуги и с оглед на това – на повсеместното въвеждане на електронно управление.

Използваната литература включва общо 77 източника, като 49 са на кирилица и останалите 29 на латиница.

Авторефератът отговаря на нормативните изисквания по отношение на формат, структура и съдържание. Той представя резюмирано съдържанието на дисертационния труд.

Съдържателен анализ на научните постижения

Като безспорно постижение бих определила приложението в изследването на системен подход. Изследваният проблем е поставен в широк социокултурен контекст, далеч надхвърлящ правната област, което позволява да се видят и анализират фактите и процесите в рамките на обществото като цялостна система, да се очертаят детерминационните им зависимости и въздействия, което дава едно много по-пълно, задълбочено и адекватно знание.

Анализът на функциите на омбудсмана, арбитража и медиацията излиза извън полето на правната област; при идентифициране на положителните страни на прилагането на тези извънсъдебни способности за защита на правата на гражданите се визират аспекти, отнасящи се до разнообразни ресурси – икономически, времеви, емоционални, релевантни към различни области на системата общество.

Пак в тази връзка, бих искала да насоча вниманието върху разглеждането на човека не само като социално същество, но и като носител на биопсихически качества, които неминуемо слагат отпечатък върху поведението му и не могат да бъдат пренебрегвани в претендиращ за цялостност анализ.

Като постижение бих определила и голямата информационна стойност на направения сравнителен анализ, който е разгърнат в няколко плана – пространствен (международен) и времеви, като са направени съпоставки с регламентацията и практиките в редица страни – Германия, Финландия, Испания, Полша, Австрия, Норвегия, Холандия, Швеция, Гърция, Швейцария, Румъния. Нещо повече, много от сравненията и проследяването на динамиката във времеви план, са проследени в неразривна връзка с характеристиките на различни елементи на конкретните социални ситуации.

Безспорно постижение е анализът на връзката между доверието във властта и по-общо между политическата област в социологически смисъл и съдебната система и функционирането ѝ. С висока стойност е изведено като резултат на проследяването на спада на доверието в държавните институции и нарастването на политическата апатия заключение за въздействието им върху поведението, а също и върху преценките на ситуациите и отреагирането им.

С голямо значение от гледна точка и на социалната практика е анализът на отражението на междуинституционалните напрежения върху доверието спрямо държавните институции изобщо и от там – върху поведението на социалните субекти.

Като постижение бих определила и вниманието, което е отделено на реалната съдържателна страна на провежданите реформи в съдебната система и акцентирането на натрупалата се умора, която оказва отрицателно въздействие.

Отражение на **научните публикации** на кандидата в нашата и чуждестранната литература

В Автореферата дисертантката е посочила 4 публикации по темата на дисертационния труд. Прави впечатление, че две от тях са в колективни издания наред

с публикации от утвърдени авторитетни изследователи, което само по себе си е атестат за качеството им. Не е дадена информация за цитирания. Но фактът, че публикациите са доработки на доклади, изнесени на научни форуми, говори, че изследванията имат видимост в научните среди.

Критични бележки и препоръки

Същевременно с отбелязване на постиженията на дисертационния труд, ще дам и някои бележки, най-вече с оглед на бъдещата работа на авторката.

Ще се спра най-вече на частта, в която се анализира информация от емпирични социологически изследвания. Едно прецизно представяне на емпирична информация, която ще се анализира изисква по-детайлно представяне на самите изследвания – обем и метод на формиране на извадката, време на провеждане, метод за набиране на информацията, размер на стохастичната грешка и пр.

Освен това би могло информацията да се организира по тематично ориентиран начин, подчинено на потвърждаването на едни или други предпоставени хипотези, да се подсили аналитичният характер на изложението за сметка на разказвателния.

Интересно би било, доколкото методиките на отделните изследвания позволяват, да се направи и съпоставка по отделни ключови индикатори в темпорален разрез, както това е направено в теоретичния анализ в първите глави.

Всички изброени препоръки в никакъв случай не омаловажават достойнствата на дисертационния труд, а това са по-скоро съвети с оглед публикуването на изследването като самостоятелна монография.

Заключение

Представената информация показва, че изискванията на ЗРАСРБ, на БАН и на ИДП не само са напълно изпълнени, но и са надхвърлени.

Като имам предвид качеството на дисертационния труд, високата стойност на приносите и пълното съответствие на постиженията на докторанта на изискванията на ЗРАСРБ, на Правилника на МС и на БАН, категорично съм за присъждане на Мария Овсепян на образователна и научна степен „Доктор“ в професионално направление Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки, Шифър: 3.6 Право, Правна социология. Правна информатика.

28.08.2024г.

проф. дсн Анна Мантарова

OPINION

by prof. DSc Anna Mantarova

Institute of Philosophy and Sociology – Bulgarian Academy of Sciences
for the dissertation

Extrajudicial means of protection of human rights in the Republic of Armenia Comparative legal aspects by Maria Ovsepyan

for the acquisition of the educational and scientific degree “Doctor”
in Professional Field 3. Social, economic and legal sciences
Scientific specialty 3.6 Law, Legal sociology. Legal informatics

I have been appointed as a member of the Scientific Jury for the evaluation of the dissertation of Maria Ovsepyan by Order No. RD-09-48 of July 3, 2024 of the Director of the Institute for the State and Law -BAS.

I have no conflict of interest related to the procedure.

General characteristics of the dissertation work

The dissertation work presented by PhD student Maria Ovsepyan is on the topic "Extrajudicial methods for the protection of human rights in the Republic of Armenia. Comparative legal aspects". It is 238 pages long and is structured into an Introduction, four chapters, Conclusion, List of Regulations, References and Appendix (Law of the Republic of Armenia on Defender; Law of the Republic of Armenia on Mediation; Law of the Republic of Armenia on Commercial Arbitration).

The main place in the structure is occupied by the first and second chapters - both in terms of content and volume. However, this does not detract from the value and importance of the remaining two chapters - the third one very aptly presents a much broader socio-cultural context, which is the background to the unfolding of the researched processes and its knowledge is a condition for their understanding. The fourth chapter has its own scientific and applied significance.

In the Introduction of the dissertation, after justifying the need for research on the topic, the object, the subject, the goal, the tasks, the methods used are explicitly defined.

The aim of the dissertation work is "to justify the need for a wider use of extrajudicial methods for the protection of human rights". As a result of this, there will be a reduction in the workload of the judicial system, and from there - the fulfillment by the administration of justice of its constitutionally defined role of exercising supreme judicial supervision for the exact and uniform application of laws, and in a more general plan - an increase in confidence in the government.

The formulated goal is decomposed into a series of general and specific tasks.

The author's ambition is that the solutions sought should not be "another compilation or translation of turnover institutes, but should be based on a serious analysis that takes into account the achievements of the human rights tradition in the Republic of Armenia, without deceiving about the real state of the jurisdictions".

The tasks that the work sets require the application of a complex methodology of the dissertation research, which combines a wide range of methods. A central role is given to the historical, systematic and comparative-legal method of research.

In *Chapter one "Basic methods for the protection of human rights in Armenia"*, the traditional methods are detailed and analyzed, as far as the basic guarantees for the protection of human rights in Armenia are brought out in the current law. A link is made with international trends and available agreements signed by the country.

As the most important global text dedicated to human rights, special attention is given to the Universal Declaration of Human Rights. A number of other treaties and program documents that refer to specific rights or groups are also presented.

To the extent that the observance of human rights is impossible without protective mechanisms, a relevant part of the text in this chapter is devoted to the bodies that apply the established protection models, and also the mechanisms by which this is done.

Further, the legal regulation of the Institute of Human Rights Defender in the Republic of Armenia, arbitration and mediation are presented and analyzed in sequence. The advantages of the arbitration procedure are outlined. Speed, efficiency, transparency and confidentiality being defined as the main ones. As for mediation, the work emphasizes that it is an interdisciplinary field that requires combining knowledge from such areas as conflictology, law, psychology. Its advantages are identified and substantiated - speed, saving time, penalties, interest and problems due to missed claim or preclusion periods, etc.; reflection in the Agreement reached through the mediation procedure of the wishes and possibilities of the parties, and not imposing the opinion of a third party. The inclusion of numerous references to

foreign practices in the course of the exhibition – in the USA, France, Hungary, Poland – is definitely positive.

The second chapter «Comparative legal analysis of the institutes for extrajudicial protection of human rights» is of key importance for the work. It presents a thorough analysis of the legal framework, making a connection with relevant guidelines and documents of the Council of Europe from the last few decades. A number of comparisons have been made with Greece, Switzerland, Romania. The fact that the analysis is placed in a broad sociocultural context with the attraction of elements from different spheres and areas of society deserves a high positive assessment.

Special attention is paid to the specifics of family relations and the possibilities and advantages of mediation in settling family disputes compared to resolving them in court. In the course of the comparative analysis, a special part is dedicated to the forms of extrajudicial protection of human and citizen rights in Bulgaria as well. There are also numerous references to the regulation and practice in other countries - Spain, Poland, Austria, Finland, Norway, the Netherlands, Germany, Sweden.

The third chapter "Citizens' trust in human rights institutions. Legal-sociological aspects" outlines a rather broad horizon. It uses the results of several national and international comparative empirical sociological researches. The work of the judicial system and trust in it are presented and analyzed in the context of the overall picture of society, with the connection with political life and power relations being especially emphasized. Special attention is paid to political apathy and its consequences, incl. and for the functioning of the judicial system and for the practical realization of the rights of citizens. Special emphasis is placed on political apathy as a factor that can divert attention, cloud consciousness and provoke inadequate assessments of the situation and choices of behavior.

The ongoing processes are followed in dynamics and the priorities outlined at the supranational level for future development are examined. With a view to the future development of the processes, it is focused on tasks aimed at achieving efficiency in the work of the judiciary - digital transformation in the provision of judicial services and the achievement of interoperability.

The fourth chapter "Proposals for improving the legislation" is a natural continuation of the detailed analysis made in the previous presentation. It draws attention to the need for a solid theoretical foundation, knowledge and logical models on which to build and improve the subjects and mechanisms for extrajudicial protection of human rights. Here again attention is

paid to the counterproductiveness of neglecting the development of human potential, the need to rethink the functioning of management and change the administrative culture.

The conclusion of the thesis once again moves to a larger projection and emphasizes the importance of the quality of management and administrative services and, in view of this, the widespread introduction of e-governance.

The literature used includes a total of 77 sources, 49 of which are in Cyrillic and the remaining 29 in Latin.

The abstract meets the regulatory requirements in terms of format and. It summarizes the content of the dissertation work.

Evaluation of the scientific contributions of the dissertation

As an indisputable achievement, I would define the application in the research of a systematic approach. The researched problem is placed in a broad socio-cultural context, far exceeding the legal field, which allows to see and analyze the facts and processes within society as a complete system, to outline their deterministic dependencies and impacts, which gives a much more complete, in-depth and adequate knowledge.

Analysis of the functions of ombudsman, arbitration and mediation goes beyond the field of law; when identifying the positive sides of the application of these extrajudicial methods for the protection of citizens' rights, aspects related to various resources - economic, time, emotional, relevant to different areas of the society system are considered.

Again in this connection, I would like to draw attention to the consideration of man not only as a social being, but also as possessing biopsychological qualities that inevitably leave an imprint on his behavior and cannot be neglected in an analysis claiming to be complete.

As an achievement, I would also define the great informational value of the comparative analysis, which is deployed in several plans - spatial (international) and temporal, with comparisons made with the regulations and practices in a number of countries - Germany, Finland, Spain, Poland, Austria, Norway, Netherlands, Sweden, Greece, Switzerland, Romania. Moreover, many of the comparisons and tracing of dynamics in time are traced in an inextricable connection with the characteristics of various elements of the concrete social situations.

An indisputable achievement is the analysis of the relationship between trust in power and more generally between the political field in a sociological sense and the judicial system and its functioning. Of great value is the conclusion drawn as a result of tracking the decline of

trust in state institutions and the growth of political apathy about their impact on behavior and also on the assessment of situations and their responses.

Of great importance from the point of view of social practice is the analysis of the impact of inter-institutional tensions on trust towards state institutions in general and from there – on the behavior of social subjects.

As an achievement, I would also define the attention that is given to the real content of the ongoing reforms in the judicial system and the accentuation of the accumulated fatigue, which has a negative impact.

Reflection of the candidate's scientific publications in our and foreign literature

In the Abstract, the dissertation has indicated 4 publications on the topic of the dissertation work. It is noteworthy that two of them are in collective editions alongside publications by established authoritative researchers, which in itself is a testament to their quality. No citation information provided. But the fact that the publications are refinements of papers presented at scientific forums suggests that the research has visibility in scientific circles.

Critical notes and recommendations

At the same time as noting the achievements of the dissertation work, I will give other notes, especially with a view to the future work of the author.

I will focus mainly on the part in which information from empirical sociological researches is analyzed. A precise presentation of empirical information that will be analyzed requires a more detailed presentation of the research itself – volume and method of sample formation, time of conducting, method of gathering information, size of stochastic error, etc.

In addition, the information could be organized in a thematically oriented way, subordinated to the confirmation of one or other presupposed hypotheses, to strengthen the analytical nature of the exposition at the expense of the narrative one.

It would be interesting, as far as the methodologies of the individual studies allow, to make a comparison of individual key indicators in a temporal section, as was done in the theoretical analysis in the first chapters.

All the listed recommendations in no way detract from the merits of the dissertation work, but are rather advice with a view to publishing the research as an independent monograph.

Conclusion

The presented information shows that the requirements of the RASRB, the BAS and the Institute for the State and Law are not only fully met, but also exceeded.

Bearing in mind the quality of the dissertation work, the high value of the contributions and the full compliance of the doctoral student's achievements with the requirements of the National Academy of Sciences of the Russian Federation, the Rules of the Ministry of Education and the National Academy of Sciences, I am categorically in favor of awarding Maria Ovsepyan the educational and scientific degree "Doctor" in a professional direction Scientific field: 3. Social, economic and legal sciences, Code: 3.6 Law, Legal sociology. Legal informatics.

28.08.2024г.

Prof. DSc Anna Mantarova